

19. Yüzyıl Sonu 20. Yüzyıl Başı Dersim Sancağında Eşkıyalık: İzoli Aşireti ve Ohi Ağaları Arasındaki Çatışmayı Tarımsal İlişkiler Üzerinden Okumak

Banditry in the Dersim Sanjak in the Late 19th and Early 20th Centuries:
Reading the Conflict Between the Izoli Tribe and the Ohi Aghas Through
Agricultural Relations

Hamza ERDEM

erdemhamzaerdem@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-9476-3329

Araştırma Makalesi/Research Article

Doi: 10.56671/hafizadergisi.1794553

Makale Gönderim Tarihi

1/10/2025

Makale Kabul Tarihi

9/12/2025

ÖZ

Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu kırsalında yaygın olarak görülen eşkıyalık hareketleri iktisadi ve mülkiyet ilişkileri üzerinden incelenecektir. Eşkıyalığın sadece sosyal bir hareket olmadığı bu sosyal hareketin arkasında iktisadi bir itkinin olduğu ifade edilecektir. Bu bağlamda eşkıyalık biçimleri ele alınarak Dersim Sancağındaki tarımsal ilişkiler aşiretler ve aşiretlerin eşkıyalık hareketleri üzerinden değerlendirilecektir. Aynı zamanda bölgedeki toplumsal sınıfların birer özne olarak konumlandırılmasıyla birlikte bu çalışmada aşiretlerin farklılıkları da ele alınacaktır. Dersim Sancağında bulunan İzoli aşireti ile Palu'nun Ohi Nahiyesindeki Şadilli aşireti arasındaki çatışma, aşiret kavramının toprak sahipliği açısından farklılaşabileceğini gösterecektir. Dolayısıyla bu makale Dersim Sancağındaki aşiretleri iktisat tarihi bağlamında değerlendirerek aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerinin arkasındaki iktisadi motivasyonu analiz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, Eşkuya, Mülkiyet, Tarımsal İlişkiler.

ABSTRACT

In this article, banditry movements that were widespread in the rural areas of the Ottoman Empire will be examined in terms of economic and property relations. It will be stated that banditry is not just a social movement, but that there is an economic incentive behind this social movement. In this context, the forms of banditry will be discussed and the agricultural relations in Dersim Sanjak will be evaluated through the tribes and their banditry movements. At the same time, along with positioning the social classes in the region as agents, the differences between the tribes will also be discussed in this study. The conflict between the İzoli Tribe in the Dersim Sanjak and the Şadilli Tribe in the Ohi District of Palu will show that the concept of tribe can differ in terms of land ownership. Therefore, this article will evaluate the tribes in Dersim Sanjak in the context of economic history and analyze the economic motivation behind the banditry activities of the tribes.

Keywords: Tribe, Bandit, Propert, Agriculture Relations.

Giriş

Osmanlı'nın Doğusunda bulunan aşiretler genel olarak isyan, şekâvet ve gasp gibi kavramlar üzerinden incelenmektedir. Dolayısıyla aşiret eşkıyalığı olarak nitelendirilen bu durumun, ağırlıklı olarak aşiretler arasındaki müstakil çatışmalardan veya aşiretin politik ve idari konumu ile ilgili bir konudan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Erdal Çiftçi, II. Abdülhamid döneminde Van vilayetinde aşiretlerin tekdüze bir eşkıyalık hareketi içerisinde bulunmadığını belirtmekte ve "sıradan eşkıyalık" olarak adlandırdığı eşkıyalık hareketini bireysel ekonomik çıkarların ön planda olduğu bir hareket olarak değerlendirmektedir. Çiftçi, aşiretlerin kolektif bir organizasyonla bulundukları faaliyetleri ise aşiretsel eşkıyalık olarak tanımlamaktadır (Çiftçi, 2023, s. 229-230). Dolayısıyla Çiftçi, çalışmasında eşkıyalığın tek düze olmadığını farklı biçimlerde eşkıyalığın var olduğunu ifade etmektedir. Dersim'deki eşkıyalığın coğrafi, sosyal ve iktisadi şartlardan ortaya çıktığını ifade eden Abdülkadir Gül ise eşkıyalığı merkez-çevre ilişkisi üzerinden değerlendirmektedir. Devlet odaklı bir perspektifi benimseyen Gül, devletin iyi niyetli adaleti tesis etme, insan kaynaklarından yararlanma ve vergi toplama gibi olguların Dersim'de karşılık bulmadığını belirtmekte ve merkezin bölgede düzen kurma niyetinin olduğunu ifade etmektedir (Gül, 2015, s. 1-33). Bir güvenlik sorunu olarak görülen eşkıyalık son kertede feodal dinamiklerin bir yansıması olarak yer almaktadır. Bu bağlamda toprak sahibi ve köylülük üzerinden ilişki kuran Mehmet Yıldırım, Dersim'deki köylülüğün ağa veya bey himayesinde yaşamayı silahlanarak eşkıya olmaya tercih ettiğini ifade etmektedir (Yıldırım, 2013). Dolayısıyla bu çalışmada da eşkıyalık toprak sahipliği ve köylülük üzerinden incelenecek ve eşkıyalığın

iktisadi formları ele alınacaktır. Bu bağlamda aşiret mensuplarının çevre köylerden, arazilerden, ahırlardan gasp ettikleri tarımsal ürünler, hayvanlar alelade bir hırsızlık vakası mıdır? Yoksa, organize olunmuş, planlanmış bir hareket midir?

Bu soruların cevapları elbette ki bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilir. Fakat bu tür hareketlerin iktisadi dinamikleri genel olarak göz ardı edilmekte ve bölgedeki emek ve mülkiyet ilişkilerine değinilmemektedir. Bu makale ise bölgedeki aşiret eşkıyalığını İzoli aşiretinin Ohi ağalarına taarruzları üzerinden iktisadi dinamikler ve tarımsal ilişkiler çerçevesinde ele alacak ve bu duruma yönelik ilk olarak Dersim'deki şekâveti tanımlayacaktır. Aynı zamanda bölgedeki aşiretlerin homojen bir yapıda olmadığını belirterek toprak sahipliği üzerinden aşiretler arasındaki mülkiyet farklılıklarına dikkat çekecek ve aşiret eşkıyalığının içinde "görünmeyen" kriminalize olmuş köylülükten bahsedilecektir. Burada bahsedilen eşkıyanın "kahraman", "sosyal eşkıya" karakterinde olduğunu iddia etmiyoruz. Sadece kriminalize olan köylülük ve bu potansiyel durumu harekete geçirmiş bir eşkıyalıktan bahsediyoruz. Bu duruma ek olarak Dersim'de sadece aşiret eşkıyalığı içinde köylü eşkıyasının olmadığı aynı zamanda büyük toprak sahiplerinin de eşkıyalarının olduğu vurgulanacaktır. Bu bağlamda Dersim'de aşiret eşkıyalığını iki ana guruba ayırarak aşiretlerin tarımsal ilişkiler açısından konumları belirlenecektir.

Eric J. Hobsbawm, toplumsal eşkıyalığı tanımlarken bu olgunun modern toplumsal hareketlerin çok uzağında olduğunu, örgütsüz ve ideolojisiz bir şekilde olduğunu belirtmektedir. Yoksullar tarafından bir mite dönüştürülen ve toplumsal protestonun en ilkel haliyle vücut bulan sosyal eşkıyalık, Hobsbawm'ın üç çeşit eşkıyalık türünden bir tanesidir: devletin eşkıyası, toprak sahibinin eşkıyası ve köylünün eşkıyası (Hobsbawm, 2016, s. 17, 28). Hobsbawm'ın aksine Karen Barkey ise iktidar gücünün yadsınmaması gerektiğini hatırlatarak Hobsbawm'ın romantik tanımına karşı doğrudan "eşkıya" tanımını kullanmaktadır. Barkey'e göre devlet eşkıyayı kontrol altına alıp kullanabilmekteydi (Barkey, 2011). Bu bağlamda devletin eşkıya tanımlaması da oldukça tekdüzedir. İktidarına tehdit oluşturan veya tehdit potansiyeline sahip herhangi bir grup devlet için "eşkıya", "şaki", "fesat" olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada eşkıyalık hem Hobsbawm'ın hem de Barkey'in tanımlamalarını aşarak romantizme edilmeden ve devlet odaklı tarih yazımının etkisine maruz kalmadan ifade edilecektir. Devlet odaklı tarih yazımının aksine devleti ve devlet kurumlarını merkeze almadan eşkıyayı bir toplumsal fail olarak tanımlayarak bölgesel iç dinamiklerle ele alacak bu çalışma aynı zamanda eşkıyayı bir "kurtarıcı" veya bir "kahraman" olarak tanımlamamaktadır.

Dersim'de Şekâvetin İsmi: Aşiret Eşkıyalığı İçinde Görünmeyen Köylülük

1888-1895 yılları arasında Dersim coğrafyasını dolaşan Antranik (Yeritsyan), İzoli gibi aşiretlerin Dujik bölgesinde olduğunu ifade etmektedir. Ek olarak Dujik ve Kutı Deresi olarak adlandırılan bölgelerde merkezi idarenin etkisinin olmadığını belirtmekte ve bu bölgeleri Osmanlı'ya tabi olmayan bölgeler olarak nitelemektedir:

"... okuyucunun kulağına epey garip gelecek, devlet içinde devlet olur mu, bunu hayal etmek bile yersiz değil mi, diye bir an şüphe geçirip bunu hayretle karşılayacaktır. Fakat hayret etmeye gerek yok. Bunun için memleketin yöneticisi Osmanlı'nın ve ona karşılık Dersimlinin özelliklerine bakmak yeterlidir: Biri kibirli diktatör, diğeri özgür, alıcnap. Bununla birlikte zaten bir başına doğası yabancıyla, düşmanla savaşan Dersim'in zapt edilmez konumunu da göz önünde bulundurmamak gerekir. Kutı ve Dujik taraflarında tamamen özgür yaşayan bu bağımsız aşiretlerin hepsi de yerleşiktir. Onlar Dersim'in aşağı bölgeleri henüz baş eğdirilip tabi kılınmamışken yaşadıkları o yerlerin adlarıyla tanınırlar hâlâ: Hıran, İzol, Bulanuç vb. Ama Osmanlı o aşağı kısımlara hükmetmeye başlayınca oraların Kızılbaş Kürtlerine karşı haksız davrandı. Kürtler, onurlarının ayaklar altında alındığını görünce mal, mülk, ne varsa her şeylerini

bırakıp, Osmanlı'nın girememiş olduğu Kutı Deresi ve Dujik'e yerleştiler. Böylece baskın altındaki Kızılbaşlar Kutı ve Dujik çevresinde toplanarak yerel soydaşları ile birleştiler" (Antranik, 2022, s. 116-117).

Antranik'in bu gözlemlerinden aslında Dersim içinde bir göç hareketinin de olduğu anlaşılmaktadır. Antranik burada merkezi idarenin baskısından söz etse de eserinde bölgedeki feodal rejimden de bahsetmektedir. Dersim bölgesinde büyük toprak sahiplerinin ve toprak beylerinin varlığını da vurgulamaktadır. Toprak beyleri ile köylüler arasındaki feodal yükümlülükler ve mülksüzleşme gibi olguları da belirterek köylülerin içerisinde bulunduğu koşulları da öne çıkarmaktadır. (Antranik, 2022, s. 42-48). Antranik'in ifadesinde görüldüğü gibi tasarrufunda bulunan mallarını ve mülklerini bırakıp Dujik bölgesine yerleşen ahali mülksüzleşerek bu bölgede yaşamışlardı. Dolayısıyla Dujik bölgesi bir bağlamda mülksüzlerin yurduydı. Aslında bu bölge toprak sahibinin zulmünden kaçan ve toprak sahibinin altında ortakçı veya maraba olarak çalışmak istemeyen ahalinin ve aşiretlerin bölgesiydi. İç Dersim olarak da adlandırılan bu bölge Dersim'in diğer bölgelerine göre farklı bir yapıdaydı. Çarsancak'taki toprak sahibi beylerin aksine bu bölgede bulunan ağalar daha çok aşiret reisliği üzerinden nüfuz elde etmekteydiler (Yıldırım, 2013, s. 64-68). Mehmet Yıldırım Dersim'deki toprak sahipliği ve mülkiyet ilişkilerini bölgelere göre değişiklik gösterdiğini belirtmekte ve İç Dersim'in özgün bir mülkiyet yapısının olduğunu iddia etmektedir:

"...Çarsancak bölgesindeki ağa ve beyler Yavuz Sultan Selim zamanından beri kendilerine verilen imtiyazlar neticesindeki köylünün ürün fazlasına el koymakta, yalnız geçimlik düzeyde ürün bırakmaktaydılar. İç Dersim'e doğru gidildikçe daha bağımsız yaşayan bir halkın varlığı ve daha zayıf bir ağalık rejimi söz konusuydu. Fiili manada İç Dersim'de ağalık sisteminden değil ancak aşiret reisliğinden söz edilebilirdi. Ağalığın önemli bir kriteri de aile reisinin günlük çalışmalara katılıp katılmadığı veya hiyerarşinin olup olmadığıdır. Eğer ağa veya bey, kâhya istihdam edip maraba ile doğrudan muhatap olmuyor ve üretime de kendisi bizzat katılmıyorsa gerçek bir ağalıktan söz edilebilir. Oysa İç Dersim'de bu türden ağa yok denecek kadar azdı..." (Yıldırım, 2013, s. 66).

Antranik ve Yıldırım'ın ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Dujik olarak adlandırılan İç Dersim'de diğer bölgelerdeki mülkiyet yapısından ziyade daha farklı ve bağımsız bir yapı mevcuttu. Fakat bu yapının oluşmasındaki temel itkilerden bir tanesi de feodal yapının "kriminalize" ettiği toplumsal yapıdır. İç Dersim'de oluşan bu bağımsız yapı, feodal yapının artığı, sisteme eklenemeyen bir oluşumdur. Bölgedeki aşiretlere mensup veya aşiretlerle hareket eden bir kısım ahali toprak sahipleri tarafından kriminalize edilmiş köylülerdir. "Tüm fakirliğine rağmen Dersimli dağlarda özgürce dolaşmayı, Çarsancak ve Karaçor'daki beylerin altında maraba olmaya tercih etmiştir. Silah kuşanmak erdemli bir eylem iken mülksüz olarak beylerin himayesinde yaşamak hakir görülmüştür." (Yıldırım, 2013, s. 69). Bu ifade köylünün herhangi bir bağımlılık altında kalmadan bilinçli bir şekilde bu bağımlılığı reddettiği anlamına gelir. Bu durum son kertede Dersim'e özgün bir mesele değildir. Köylülüğün toprak sahipleri ya da merkezi otorite karşısında bir tavır izlemelerinden dolayı "eşkiya" olarak nitelendirilmeleri hem Batı Anadolu'da¹ hem Balkanlar'da² görülmektedir.

Çarsancak aynı zamanda Dersim dahilinde tarımsal ekonominin ve ticaretin merkeziydi. 19. yüzyıl sonlarında pamuk tarımsal ekonominin temelini oluşturmaktaydı. H. 1310 tarihli Salnâme

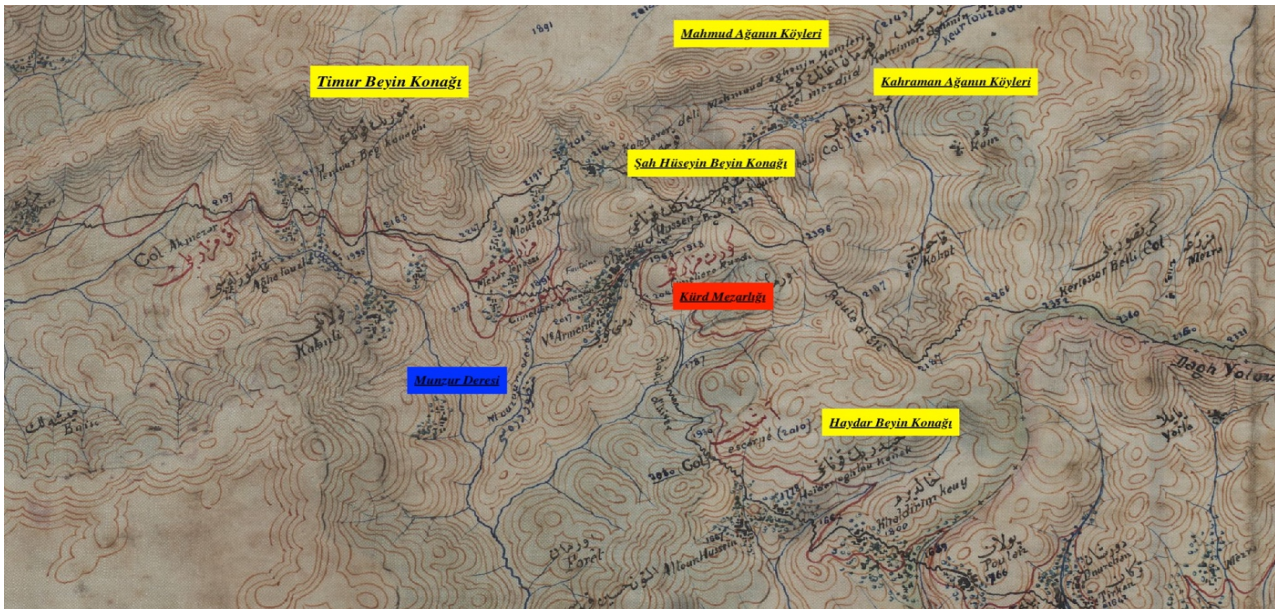
¹ Bkz. (Yetkin, 1997).

² Barış Çaylı, Osmanlı Balkanlarında eşkiyalık hareketlerini ele alırken aynı zamanda Güney İtalya'daki eşkiyalık hareketleri ile karşılaştırma yapmış ve her iki bölgede merkezi otoritenin eşkiyalık hareketlerine verdikleri tepkileri değerlendirmiştir. Bkz. (Barış Çaylı, 2018, s. 425-443).

kayıtlarına göre Çarsancak'ta 60 bezirhane, 3 pamuk fabrikası ve 3 boyahane bulunmaktaydı. Aynı zamanda Pertek'te Cuma günleri pazar kurulmakta ve Harput'tan gelen ürünler bu pazarda satılmaktaydı (Yılmazçelik, 1999, s. 137). 19. yüzyıl sonlarına ait olan bir belgede Çarsancak'tan bir ticaret merkezi olarak bahsedilmektedir. Birçok pamuk tüccarının uğrak yeri olan Çarsancak için telgraf hattı kurulması öngörülmüştü. Ticaret merkezi olması hasebiyle Avrupa'dan getirilecek olan teller ile telgraf hattı kurulacaktı (BOA. DH.MKT. 1464/39, 01 Ra 1304). Dolayısıyla İç Dersim ile Çarsancak bölgesi arasında iktisadi olarak belirgin farklılıklar mevcuttu.

Toplumun kriminalize olmasının temel nedenlerinden birisi de yoksulluktu. 19. yüzyıl ortasından sonra toprak sahipliğinin kuvvetlenmesi, beylerin köylüleri tahakküm altına alması, kıtlık ve akabinde fiyatların artması köylülerin yaşam standartlarını düşürmekteydi.³ Yoksulluk suça teşvik için en önemli unsurlardan bir tanesiydi. Buna ek olarak Dersim coğrafyası derebeyleri ile meşhurdur. Köylülerin doğrudan tahakküme maruz kalmaları onları eşkiyalığa doğru sevk edecekti.

Görsel 1: Pülümür-Kığı Arası Beylerin ve Ağaların Mevkilerini Gösteren 1890 Tarihli Harita⁴

Görsel 1'de görüldüğü gibi beylerin ve ağaların isimleri haritada yer almaktadır. Köylünün bu coğrafyada müstakil hareket etmesinin imkânı neredeyse yoktu. Buna ek olarak 1890'lı yıllarda Dersim'de kıtlık da baş göstermekteydi. Kızılkilise, Mazgirt ve Çarsancak'ın Peri karyesinde 1892-1893 yıllarında bir kıtlık zuhur etti. Tarımsal ürünlerin azalmasıyla fiyatlar yükseldi. Köylüler ise bu duruma karşılık hükümetten borç talep etmekteydiler. Fakat köylüler bu borca karşılık belirli bir teminat göstermek zorundaydılar. Peri kasabasının ahalisinin bir kısmı esnaf bir kısmı ise ücretli işçilik yapan amelelerdi. Dolayısıyla tasarruflarında herhangi bir emlak ve arazi bulunmamaktaydı. Mazgirt ve Kızılkilise ahalisinin ise teminat gösterdikleri araziler mevkisi dolayısıyla satışa sunulamayacak yerlerdi. Bu duruma rağmen ahaliye mal sandığından borç verildi (BOA. DH.MKT.) 13/1, 25 N 1310). Dolayısıyla köylünün içinde bulunduğu durum hem

³ Bandiera Sicilya'da 19. yüzyıl boyunca yüksek işsizlik ve köylülerin yaşam standartlarının düşmesiyle birlikte eşkiyalığın arttığını ifade etmektedir. Bkz. (Bandiera, 2003, s. 225).

⁴ BOA. Haritalar (HRT.h.) 2532 Haritada beylerin konakları ve ağaların köyleri haritaya doğrudan yazılmıştır. Bu harita aynı zamanda toprak sahipliğinin haritayı ve coğrafyayı belirlediğine dair önemli bir detaydır.

iktisadi hem de politik olarak kötü durumdaydı. Bu durumda ahalinin “suç”a eğilim göstermesi kaçınılmazdı.

Tablo 1: Dersim Dağlık Bölgesi Aşiretleri⁵

Aşiret Adı	Reis Adı	Hane Sayısı	Savaşçı Sayısı	Yöre
Alosi	El Ağa	470 Kürt, 30 Ermeni	800	Hozat
Heyderan	Dimiş Ağa	300 Kürt	450	Hozat
Demenan	Hüseyin Ağa	200 Kürt	400	Hozat
Yusufan	Genco Ağa	270 Kürt, 30 Ermeni	500	Hozat
Arel	Memo Ağa	260 Kürt, 40 Ermeni	500	Hozat
Suran	Temir Ağa	800 Kürt, 20 Ermeni	900	Hozat
Şeyh Mehmed	Ali Ağa	100 Kürt	150	Hozat
Kureyşan	Ali Çavuş	300 Kürt	500	Hozat
Mişikan	İbrahim Ağa	50 Kürt	70	Hozat
Parçikan	Memo Ağa	50 Kürt	70	Hozat
Milli	Seyid Ağa	50 Kürt	70	Hozat
Lolan	Alo Ağa	60 Kürt	80	Pak
Pilvenk	Hacer Ağa	200 Kürt	300	Ovacık
Hiran	Hüseyin Ağa	500 Kürt, 50 Ermeni	700	Ovacık
Şadilli	Canık Ağa	200 Kürt, 50 Ermeni	400	Ovacık
İzol	Mehmed Ağa	250 Kürt, 50 Ermeni	400	Ovacık

Yukarıdaki tabloda Dersim’de ikamet eden bazı aşiretler bulunmaktadır. Bu aşiretler genel olarak Kürt aşiretleri olsalar da içlerinde Ermenilerin de olduğu görülmektedir.⁶ Ermenilerin de aşiret içerisinde yer almaları köylülüğün kriminalize olma dair ihtimali arttırmaktadır. Çünkü Ermenilerin Kürt aşiretleri içerisinde yer almaları herhangi bir baskı yüzünden kaçmaları ve

⁵ Aşiret isimleri ve sayıları devam etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Ciğerli, Saout, 2022, s. 116).

⁶ Mehmet Yıldırım, aşiret içerisinde yer alan Ermenilerin varlığını şöyle açıklamaktadır: “Aşirette herkes akrabalık bağıyla birbirine bağlıydı. Topraksız olup ileri gelen ailelerin yanında ırgat ve çobanlık yapanlar ise, ya başka bir aşiretten kaçıp gelmiş sığınmacılar ya da sayıları azalmış olan Ermeni aileleriydi”. (Yıldırım, 2013, s. 65).

sığınmaları anlamına gelmektedir.⁷ Bu tablo ise Fransız diplomatik arşivlerinde yer almakta ve ismi geçen aşiretler hakkında şu ifadeler kullanılmaktadır: “... adı geçen aşiretler genellikle neredeyse bağımsızdır. Bunlar dağlık bölgelerde yaşarlar ve ne vergi öderler ne de acemi er verirler. Bütün bu aşiretler iyi silahlanmışlardır. Kürt ya da Ermeni olsun, Hozat, Çemişgezek, Pak, Ovacık, Kızılkilise, Mazgirt şehirlerinin ve boyun eğmiş olan köylerin sakinleri bu listede yer almamaktadır.” (Ciğerli, Le Saout , 2022, s. 118). İfadeden de anlaşılacağı üzere bahsi geçen aşiretler bağımsız hareket etmekte ve herhangi bir otoriteye bağlı bulunmamaktadır. Dolayısıyla “şekâvet” içerisinde olan bu topluluklar çevre köylere baskınlar düzenleyerek geçimliklerini sağlamaktadır. Bu bağlamda eşkıyalık kavramı altında nitelendirilen köy baskınları güç gösterisi ve gelenek olarak görülse de bu baskınların bir de geçimlik ekonomi tarafı da vardır. Bu köy baskınlarında genellikle hayvanlar gasp edilmekte ve köyler yağmalanmaktaydı. Aşiretler Dersim dahilinde ve civarında bulunan Çemişgezek, Eğin ve Kemah gibi kazalara baskınlar düzenlemekte ve pek çok hayvanı gasp ederek ahaliyi öldürmekteydi (BOA. Y.MTV. 70/166, 27 R 1310). Aşiretler sadece Ermeni köylerini yağmalamamakta aynı zamanda Müslüman ve Kürt köylerine de baskın düzenlemekteydiler.⁸ Örneğin 1892 yılında Mustafa, Reşid ve Muhtar Ahmet adlı kişiler karyelerinin talan edildiğinden dolayı yardım talebinde bulunmuşlardı: “Dersim ekrağı karyemizi yağma ettiklerinde civar karyelere dağıldık çocuklarımızla sokaklarda kalmışız çaremize bakılması.” (BOA. Y.PRK.AZJ. 22/76, 08 S 1310). Köy baskınlarında genellikle bey ve ağa toprakları yani tabii olan bölgeler (Çemişgezek, Tercan, Eğin, Kemah vs.) tercih edilmekteydi. Aynı zamanda Dersim’de bulunan çiftlikler de yağmalanmaktaydı. Çiftlik sahipleri de bu yağmalardan şikayetçi oldular hatta bazı çiftlik sahipleri yağma sırasında öldürüldüler. 1875 yılında asakir-i zaptiyeden Hasan Bey’in Çemişgezek nahiyesinde Ulukale karyesinde babasından kendisine kalan Kozlak adında bir çiftliği bulunmaktaydı. Bu çiftlik Dersim aşiretlerinden Kahraman Ağa tarafından basıldı ve yağma edildi. Hasan Bey ise bu müdahalenin menedilmesini istemekteydi. Fakat Hasan Bey’in Dersaadet’te vekili olmadığı için bu olay dava edilemedi (BOA. Y.PRK. A. 1/45, 18 B 1292). Yine başka bir çiftlik sahibi olan ve Erzincan’ın ileri gelen ailelerinden olan Lüleciyan ailesinin çiftliği aşiretler tarafından gasp edildi. Lüleciyan Mikail Efendi’nin Erzincan’a dört saat mesafede bulunan çiftliği gasp edilirken aynı zamanda bu sırada Mikail Efendi öldürüldü. Mikail Efendi’nin yedi çocuğu⁹ ise babalarının öldürülme olayını ve çiftlik baskınını Ermeni Patrikhanesine bildirdiler. Daha sonra ise katiller tespit edildi ve bu katillerin yakalanması talep edildi. Katiller ise Dersim ekrağından ve Pülümür ahalisinden Bolo isimli bir eşkıyanın önderliğinde Kocaoglu, Hamza ve yirmi beş kişiydi (BOA. DH.TMIK.M. 233/62, 25 L 1324). Görüldüğü gibi aşiretlerin, eşkıyaların hedefleri kimi zaman doğrudan toprak sahipleri veya çiftlik sahipleri olmuştur. Aşağıda da ele alınacak aşiret çatışması ise doğrudan bu durum ile ilgilidir. İç Dersim’de bulunan İzoli aşireti, yanı başında bulunan Ohi nahiyesindeki ağa topraklarına saldırmaktadır.

Dersim’de köylere, arazilere ve çiftliklere taarruzda kimi zaman da hukuki süreçler de işlemekteydi. Bunun somut bir örneği olarak Koçuşığı aşiretini gösterebiliriz. 1911 yılında Dersim’in Berastin/Berastik karyesinde Avedisoğlu Ohannes, Torosunoğlu Onan ve arkadaşları tasarruf ettikleri arazilere Koçuşığı aşiretinin reisi Maksud’un torunu Ali’nin zabt ettiğini ifade ettiler. Arazilerin kendilerine atalarından kaldığını ifade eden Ohannes, torun Ali’nin tarlalarını

⁷ Örneğin Jamgoçyan Canik hırsızlık suçundan mahkûm edildikten sonra firar edip Dersim eşkıyalarının içine karışmıştı. Bkz. (BOA.DH.MKT. 2027/40, 13 Ca 1310).

⁸ Literatür ağırlıklı olarak Hamidiye Alaylarının da doğrudan Ermenileri hedef aldığını iddia etmektedir. Fakat Janet Klein’in çalışması göstermektedir ki Hamidiye Alaylarına bağlı aşiretler sadece Ermeni köylülerini değil aynı zamanda Müslüman Kürt, Türk köylülerini de hedef almaktadır. Bkz. (Klein, 2020).

⁹ Lüleciyan kardeşlerden Erzincan’ın ileri gelen tüccarları olarak bahsedilmektedir. Robert Tatoyan, “Yerzınga/Erzincan - Meslekler ve Ticaret”, <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/erzurum-vilayeti/erzincanyerzınga-kazasi/ekonomi/zanaatlar.html>; erişim tarihi: 12.01.2025.

zabt ettiğini, ağaçları kestiğini ve ettikleri tohumlara zarar verdiğini vurgulamakla birlikte olay sonrası ailesiyle “sefil bir halde el kapılarında” kaldığını belirtti. Ohannes bu müdahale üzerine mahkemeye müracaat etse de müracaatı sonuçsuz kaldı. Bu olay üzerine durumu Dahiliye Nezaretine bildiren bir dilekçe kaleme alan Mamuratül-Aziz valisi Mehmet Ali, Koçuşağı aşiretinden Maksud’un torunu Ali’nin pederinden kalan birçok senelerden beri mutasarrıf olduğu tarlalarına Berastin karyeli Ohannes ve arkadaşlarının müdahale ettiğini ifade eder. Vali, olayın gerçekleşmesi üzerine defter hakanı tarafından tahkik edildiğini ve tarlaların Koçuşağı aşiretinden Ali’nin olduğunu belirterek Ohannes ve arkadaşlarını mahkemeye sevk edildiğini aktarır. Vali aynı zamanda Ohannes’in arkadaşlarıyla buluştuğunu ve kararı kabul etmediklerini bildirmekle birlikte Ohannes ve arkadaşlarının jandarma zoruyla tarlalardan çıkarıldığını ifade etmektedir. Ohannes bu karar üzerine “zaman-ı meşrutiyette böyle haksızlık” ifadesini kullanarak II. Meşrutiyet’e atıfta bulunur, mahkeme münasip bir yere nakledilirse hakkını arayacağını vurgular (BOA. DH.SYS. 67/1-3, 10 C 1329). Valinin ve defter hakanının aşiretten taraf olmaları ise ilginç ve şaşırtıcı bir detaydır. Çünkü bölgedeki aşiretler siyasi zor kullanarak arazileri ve tarlaları zapt etmektedir. Hatta bu olaydan seneler önce aynı karyede benzer bir arazi daha zapt edildi. 1873 yılında Hozat kazasının Berastik karyesinde yaşayan Agob, Dersim ekraından olan Maksud Ağadan şikayetçi oldu. Agob, köyde tasarruf ettiği arazi ve tarlaların kendisine atalarından kaldığını ifade etti ve bu tarlaların Maksud Ağa tarafından zapt edildiğini belirtti. Agob, bu tarlalarda ziraat yapıldığını ve aşar vergisinin her sene düzenli olarak ödendiğini bildirirken Erzincan mutasarrıfı tarafından tapu koçanı da verileceğini vurgulamaktadır. Fakat Agob’un ifadesine göre kaza naibi tarafından da onay verilerek arazileri ve evleri zapt edilmişti. Arazileri ve tarlaları zapt eden kişi ise Dersim ekraından ve meclis-i kaza azasından Mustafa Ağa’nın amcası oğlu Maksud Ağa idi (BOA. ŞD. 2874/17, 18 M 1290, BOA. ŞD. 2880/38, 20 Z 1291). Burada aslında bir aşiret reisinin politik nüfuzunu da kullandığı görülmektedir. Akrabasının meclis azası olması gasp sürecinde işlerini kolaylaştıracak ve hukuki süreçlerin daha ağır işlemesine yol açacaktır. Agob ise bu durumu doğrudan dilekçesinde vurgulamaktadır: “Toğar karyesi sakinlerinden meclis-i kaza azasından Mustafa ağanın emmizadesi Maksud Ağa arazimize müdahale etmektedir”. Dolayısıyla aşiretler ile yerel yöneticiler arasında da bir bağ kurmak mümkün olabilir.

Şekâvetin Diğer İsmi: Yerel Elitler ve Mafya

Aşiretler ve yerel yöneticiler, yerel seçkinler arasında pekâlâ ilişki kurmak mümkündür. Eric Hobsbawm, “toprak sahibinin eşkıyası varsa köylünün de eşkıyası vardır” derken eşkıyalık olgusunu sadece toplumsal eşkıyalık olarak ele almamakta ve eşkıyalığı ikiye ayırmaktadır (Hobsbawm, 2016, s. 28). Bu bağlamda yerel güçler ile eşkıya arasında da belirli bir bağlılık ilişkisi görülecektir. Feodal ilişkilerin hâkim olduğu bölgelerde yerel güç unsurlarının yoksullar üzerindeki tahakkümü sürekli olarak var oldu ve bu tahakküm yoksulluk kaynaklı eşkıyalık hareketinin -Hobsbawm’ın da vurguladığı gibi- iki farklı tezahürünü oluşturdu. Yerel elitlerin ve toprak sahiplerinin politik ve ekonomik olarak iktidar alanlarını arttırmadaki araçlarından biri olan bu eşkıyalık biçimi Dersim’de de görülmektedir. Toprak sahiplerinin himayesi altında bulunan aşiret üyeleri ve eşkıyalar, çevre köylere saldırılarda bulunarak hayvanları ve mahsulleri gasp etmekteydi. Bu bağlamda toprak sahibi ve eşkıya arasında çıkar ilişkisine dayalı bir durum da ortaya çıktı. Çünkü toprak sahibi ekonomik ve politik alanını genişletirken aynı zamanda siyasi zor üzerinden tarımsal artığı ele geçirecek eşkıya ise toprak sahibinin kendisine tanıdığı politik alanı kullanarak yağmaya devam edecekti (Üner, 2009).

Köylü eşkıyası ile toprak sahibinin eşkıyası her ne kadar aynı toplumsal kökenden gelseler de politik tutumları bu toplumsal kökenleri farklılaştırmıştı. Bu bağlamda yine Hobsbawm’ın

Mafya kavramı öne çıkmaktadır. Hobsbawm, eşkıyalık ve mafya kavramının arkaik bir kavram olduğunu ifade ederek sınıflandırılmasının oldukça zor olduğunu belirtmektedir. Herhangi bir sınıfa mensup olabilen veya herhangi bir sınıf tarafından yönlendirilebilen mafya, genellikle iktidar sahiplerinin aracı haline gelir ve toplumsal dışında kalır. Dolayısıyla Hobsbawm mafyayı doğrudan iktidar sahibi ile ilişkilendirmektedir (Hobsbawm, 2016, s. 17). Hobsbawm mafya kavramını Sicilya'nın feodal ilişkileri üzerinden inceler ve Sicilya'yı şöyle tarifler:

“Sicilya gibi, resmi hükümetin etkili bir yönetim kurmadığı ya da kurmak istemediği bir toplumda böyle bir sistemin ortaya çıkması, çete yönetiminin ya da onun alternatifi olan *laissez-faire* Amerika'sının çeşitli yerlerinde silahlı müfreze ve uyanıkların ortaya çıkması kadar kaçınılmazdır. Sicilya'yı farklı kılan şey, bu özel ve paralel iktidar sisteminin mekânsal yaygınlığı ve birbirine sınıksız tutunmasıdır.” (Hobsbawm, 2016, s. 58).

Hobsbawm'ın bu ifadesinden yola çıkarak Sicilya ile Dersim arasında bir benzerlik kurmak mümkündür. Özellikle yukarıda anlatılan İç Dersim bölgesinde merkezi hükümetin etkisinin yok denecek kadar az olması ve feodal ilişkilerin hüküm sürmesi Sicilya ile benzerlik göstermektedir. Her ne kadar İtalya'da özellikle de Güney İtalya'da kapitalist üretim ilişkileri¹⁰ 13. ve 14. yüzyıllarda gelişmeye başladıysa da Hobsbawm 19. yüzyılda Sicilya'da hala feodal ilişkilerin çözülmediğini belirtmektedir. Bu bağlamda da mafyanın bir ortaçağ kurumu olmadığını 19. yüzyılın (1890'larda zirve yaptığını vurgulayarak) kurumu olduğunu ifade etmektedir. (Hobsbawm, 2016, s. 58). Oriana Bandiera ise Sicilya'da mafyanın yükselişine dair en önemli olayın feodalizmin çözülmesi olduğunu ifade eder. Feodalizmin ortadan kalkmasıyla geniş arazilerin küçük arazilere bölünmesi ve modern mülkiyetin tesis edilmesiyle toprak sahipliğinde yaşanan artışın mafya ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Arazilerin parçalanmasıyla birlikte mafyanın rant alanının arttığını belirten Bandiera, mafyanın hizmet alanının da genişlediğine dikkat çeker (Bandiera 2003 s. 219). Bu duruma ek olarak Sicilya'da feodalizmin kalıntıları 1812'den itibaren yasalarla ortadan kaldırılırken, reformcular bir küçük toprak sahipleri sınıfı yaratmaya çalışırlar, ancak Bourbon yasaları, verimli tarımla uğraşan bir küçük toprak sahipleri sınıfının ortaya çıkmasını teşvik etmek yerine, istemeden de olsa yeni ve güçlü bir toprak sahibi soyluluğun yükselişine yardımcı olur (Watts, 2016, s. 70). Sicilya'da yaşanan bu süreç de aslında Osmanlı'da 1858 yılında Arazi Kanunnamesi ile başlayan sürece benzemektedir.

Peki aynı tarihlerde Dersim'de “mafya” nasıl tanımlanabilirdi? Toprak sahibinin eşkıyası hangi durumlarda ortaya çıkıyordu?

Dersim'de büyük toprak sahipliğinin ve toprak beyliğinin Çarsacak'da hâkim olduğunu ifade etmiştik. Bu bölgede ağalar genel olarak da beyler hüküm sürerdi. Dolayısıyla eşkıyayı yönlendiren toprak sahibi genellikle Çarsacak eşrafından oluşmaktaydı. Bunlardan bazıları ise Çarsacak Beylerinden İshak Paşazade oğullarından İsmail ve Şerif Beylerdi. İsmail ve Şerif Beyler, Kalo, Pepenikoğlu Hüseyin ve Delioğlu Mehmet adlı eşkıyaları kullanarak çevre köyleri zapt ediyorlar ve köylülerin eşyalarını mahsullerini eşkıya aracılığı ile gasp ediyorlardı. Köylüler bu gasplar üzerine dilekçe yazarak İsmail ve Şerif Beyleri şikâyet etmekteydiler. Köylülerin dilekçesinde yer alan ifadelerden çevre köylerdeki ağaların da eşyalarının gasp edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Harput'un Husen köyü ağası Hacı İsmail Bey'in kısırağı İsmail Bey'in hizmetkarları olan Kalo ve Mehmet tarafından gasp edilmişti (BOA. Y. PRK.AZJ. 16/4, 30 M 1307). Dolayısıyla toprak sahiplerinin eşkıyaları sadece köylüler için değil aynı zamanda çevredeki ağalar için de kullandıkları anlaşılmaktadır.

¹⁰ Batı Avrupa'ya göre ücretli emeğin görece daha fazla kullanımı, çitleme hareketinin İngiltere'den daha erken bir tarihte başlaması ve serfliğın en erken çözüldüğü coğrafya olan İtalya'da kapitalist üretim ilişkilerinin tartışıldığı çalışmalar için bkz. (Aymard, 1982, s. 131-208), (Russo, 1999, s. 40-57), (Petrusewicz, 1987, s. 471-503).

İsmail ve Şerif Beyler sadece çevre köyler için eşkıyaları kullanmadı. Aynı zamanda kendi babalarının topraklarına da hizmetkarlarını yolluyorlardı. Bu durumdan Çarsancaklı İshak Paşazade oldukça müzdarip idi. Kendi oğullarını merkezi idareye şikâyet etmekte ve hükümetten yardım istemekteydi. İshak Paşazade dilekçesinde, Çarsancak'ın Coravak karyesi ekradının oğullarının konaklarında olduğunu belirterek oğullarının bu kişileri teşvik ederek kendi arazilerine saldırttıklarını ifade etmekteydi. Takiz karyesinde ve Mazgirt'in Çarhinik karyesinde arazilerinin olduğunu belirten İshak Paşazade, arazilerin Araboğlu Mustafa adlı kişi tarafından yağma edildiğini vurgulamaktaydı. Bu arazilerde pamuk yetiştiriliyor ve araziler değirmenlerle sulanırdı. Fakat İsmail ve Şerif Bey'in teşvikiyle Araboğlu Mustafa arazilerde çalışan köylülere zorla arazi dışına itti ve İsmail ve Şerif Bey'in çiftçilerini arazilerde çalıştırdı. Yine Takiz karyesinde İshak Paşazade'nin arazilerinde Perili Ali, Abdullah ve Kürd Hüseyin adlı kimseler arazilerde bulunan pamuk mahsulünü telef ettiler. Aynı zamanda eşkıyalar ile arazilerde çalışan köylüler arasında bir arbede çıktı ve eşkıyalar silahlarıyla köylülerden birkaçını yaraladı. Şurik köyünde bulunan değirmenler ise yine İsmail ve Şerif Bey'in adamları tarafından yakıldı. Bu köyde İshak Paşazade'nin iki değirmeni bulunuyordu. İki değirmenden biri yanınca İshak Paşazade diğer değirmene bekçi yerleştirdi. Fakat eşkıyalar bekçileri umursamadan "Yakacağınız, çıkınız yoksa değirmenle birlikte yanarsınız siz bilirsiniz" diyerek ateş ettiler. Köylüler son anda yetişerek değirmenin yanmasına engel olsalar da köydeki üzüm bağlarının telef olmasına engel olamadılar. Üzüm bağları eşkıyalar tarafından talan edildi (BOA. Y. PRK.AZJ. 16/4, 30 M 1307). Baba ve oğulları arasında yaşanan bu anlaşmazlığa dair ayrıntılı bir bilgiye sahip olmasak da olaylardan anlaşılacağı kadarıyla iç iktidar mücadelesi söz konusuydu. İsmail ve Şerif Beyler hem çevre köylere hem de babalarının arazilerine saldırarak bölgede hâkim konumuna gelmek niyetindeydiler. Bu politik hamlelerinde ise hizmetkarları haline gelen eşkıyaları kullanıyorlardı.

Çarsancak'taki diğer vaka ise Çarsancak müteneffizanından Osman Bey¹¹ 'e aitti. İsmail ve Şerif Beyler gibi Osman Bey de eşkıyaları kullanarak çevre köyleri gasp etti. Paşavenk köyü Osman Bey'in bu gasplarını şikâyet etmekteydi. Ermeni ve Kürt köylüler birlikte bir dilekçe yazarak Osman Bey'in faaliyetlerini anlatmaktaydılar. Osman Bey Dersim aşiretlerinden Yusufanlı, Alanlı ve Mennanlı aşiretlerini kullanarak Paşavenk ve civar köyleri talan etmekteydi:

"Çarsancak müteneffizanından Osman Beyin şaki-i merkumları konağına götürüp vesaire-i şakilere atıye ve hususuyla cihet şekavetlerine bir kat daha teshilat verilmek fikriyle martini vermiş ve mumileyhin konağına garimet ve avdetlerinde karyelerimize gelerek emval ve eşyamızı gasp ve garat eyledikleri şöyle dursun ırz ve namusumuza intkal eylemek gibi bir takım hareket bulundurmakda olmağla lütfen ba kullarının hicretimize münasib bir mahal veyahut mir mumileyhin bir mevkiide ikamete emr itasıyla çakerlerinin ? şahane-i buyurulmağla ferman" (BOA. BEO. 216/16173, 22 Za 1310).

Köylülerin bu dilekçesinden anlaşılacağı gibi gasp olayından daha fazlası yaşandı ve köylüler kendi köylerinden göç etmek istediler. Osman Bey'in de istediği muhtemelen köylülerin göç etmesidir. Siyasi zor yoluyla köylülerin mülksüzleşmesine neden olan Osman Bey, köye kendi sahip olacaktır.

Osman Bey bu sefer Pertek'te bir köyü gasp etti. Suroğlu Eyüp adlı eşkıyayı kendisine hizmetçi tuttu ve köye taarruz etmesini istedi. Arslan adlı köylü ise Osman Bey'in teşvikiyle Suroğlu Eyüp'ün köylerine geldiğini ve hayvanları gasp ettiğini bildirdi ve bu olay yüzünden köyde tarımın yapılamayacağını aktardı (BOA. DH.TMIK.M. 84/36, 26 Z 1317).

¹¹ Osman Bey'in kim olduğuna dair belgeler ayrıntılı bir şekilde cevap vermemektedir. Fakat belge içeriğinde Osman Bey hakkında "müteneffizan" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime ise nüfuz sahibi kimse anlamına gelmektedir.

İzoli Aşireti ve Ohi Ağaları

İzoli aşireti Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir bölümünde varlık göstermektedir.¹² Fakat bu çalışmada diğer bölgelerden ziyade İzoli aşireti'nin Dersim bölgesindeki varlığı incelenecektir. Suphi İzol, İzoli aşiretinin Dersim, Mazgirt ve Koçgiri'deki aşiret mensuplarının Babamansur Ocağına bağlı olduklarını ve İzoli aşiretinin Dersim bölgesine 17. yüzyıldan sonra Diyarbakır Karacadağ bölgesinden göç ettiklerini tahmin etmektedir (İzol, 2022, s. 463). "Dersim'in güneydoğusuna yerleşik İzol aşiretininse bölgeye hangi tarihler arasında yerleştiği net değildir. Ancak aşiretin buraları önceleri yayla olarak kullandığı söylenebilir. Dersim'deki İzol aşiretinin sözlü geleneklerine göre; Karacadağ'da yaşayan İzol aşiret mensuplarından Hasan ve Hüseyin adlı iki kardeş Mazgirt'e gelip buraya Süluntaş (Nahale Karê) köyüne yerleşmiş ve sonrasında da nüfusları burada çoğalıp, birçok köy oluşturmuşlardır." (İzol, 2022, s. 469). Suavi Aydın ve Erdal Çiftçi'nin hazırlamış oldukları Fihristü'l Aşâir çalışmasında ise İzoli aşiretinin Mazgirt merkezinde dört bin nüfusu olduğu ve yerleşik bir şekilde yaşadıkları ifade edilmektedir (Aydın, Çiftçi, 2021, s. 183). Aynı zamanda Aydın ve Çiftçi İzoli aşireti için düştükleri dipnotta F.R. Maunsell'in "Military Report on Eastern Turkey in Asia" çalışmasından faydalanarak Maunsell'in yorumlarına yer vermektedir: "Maunsell 16 köye ve 2.000 silaha sahip olduklarını, Fırat'ın batısında, Sivas-Elâzığ yolunun bir saatlik mesafe kuzeyinden Şişman Çay'a kadar olan bölgede yerleşik olduklarını ve Kurmanci konuştuklarını yazar" (Maunsell, 1904, s. 54-55). Osmanlı arşiv belgeleri ise Dersim'deki İzoli aşireti hakkında pek fazla bilgi vermemektedir. Dersim'deki İzoli aşireti genellikle Ohi'ye olan saldırıları ile arşivde öne çıkmaktadır.

Palu kazasına bağlı Ohi¹³ nahiyesi ise Palu'nun kuzeyinde Mazgirt'in güneyinde kalmaktadır. Mazgirt ile Ohi coğrafi olarak birbirine oldukça yakın olup, iki nahiyeyi Peri suyu ayırmaktadır. Mazgirt'e göre daha düzlük bir alanda olan Ohi, aynı zamanda tarımın da elverişli olduğu bir bölgeydi. Palu aynı zamanda tarımsal ekonomi açısından oldukça önemli bir konumdaydı. Tahıllar, özellikle de pamuk, buğday, pirinç Murat Nehrinin kıyısındaki verimli topraklarda yetişmekteydi. Pamuk yerel pazarlarda satıldıktan sonra atölyeler tarafından dokunmaktaydı. Büyük toprak sahiplerinin servetlerinin ana kaynağı ise bu verimli topraklardı (Gündoğan, 2022, s. 25). Dolayısıyla Ohi ağaları¹⁴ aynı zamanda büyük toprak sahibiydiler ve aynı zamanda Şadilli aşireti mensubuydular. Aşağıda bahsedilecek olan Ohi ağalarından Ahmet ve Mustafa ağaların babaları Ohili Zeynel Ağa idi.¹⁵ Aile üyelerinden Osman Aydın'ın anlatılarına göre 17. yüzyıl sonunda veya 18. yüzyılın başında Ohi ağalarının toprak sahibi olmaları Kiğı'da bulunan Yazıcı beyleri sayesinde. Aydın'a göre Zeynel Ağa'nın dedelerinin tasarrufuna verilen Ohi mıntıkasındaki birçok arazi daha sonra hem aşiret gücüne dayalı olarak hem de satın alınarak genişletilmiştir. Fakat Aydın'a göre Ohi Ağalarının asıl yükselişi Zeynel Ağa'nın oğlu Mustafa Ağa ve Mustafa Ağa'nın oğlu Necip Ağa dönemindedir.¹⁶ Bu dönem de 19. yüzyıl ortası ile 20. yüzyılın başı arasında denk düşmektedir. 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyılın başında Necip Ağanın Ohi'de 16 köyü olduğu ve buna ek olarak 28 köyle de ilişkisi olduğu bilinmektedir (Yiğitbaş, 1950, s. 363).

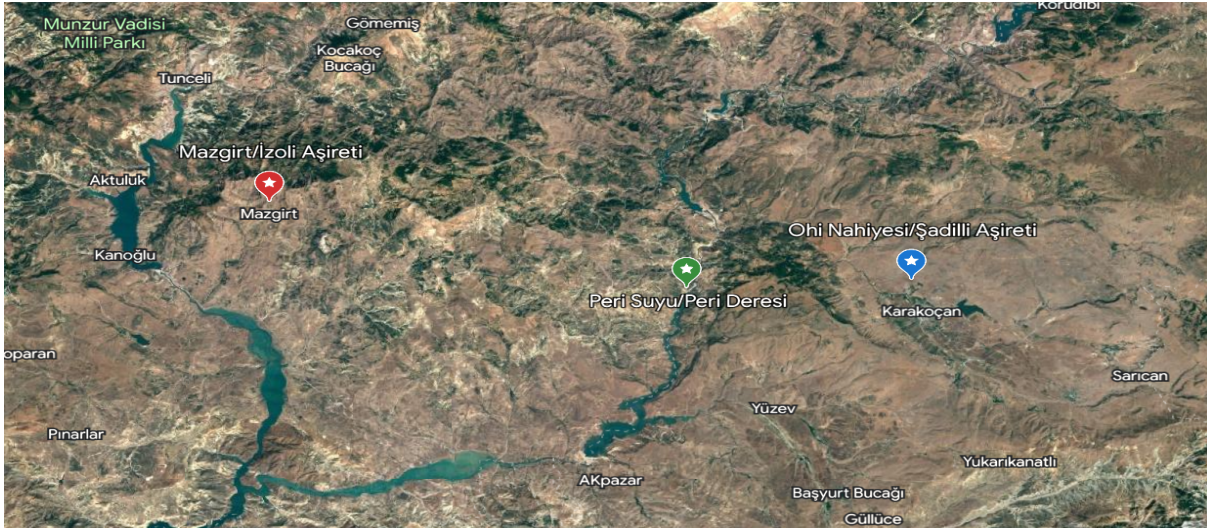
¹² İzoli aşireti'nin yaşam alanları, tarihsel süreçleri için ayrıca bkz. "Hizol aşireti Mezopotamya'nın yerli Kürt aşiretlerindendir. Arap, Osmanlı ve İran kaynakları incelendiğinde, Hizol Kürtlerinin Mezopotamya'da yaşadığı anlaşılar. Hizol aşiretinin, yazılı belgelerde ilk yurtları 900'lü yıllarda Diyarbakır ve Silvan (Farqin) çevresidir." (İzol, 2022, s. 462.)

¹³ Bugünkü Elâzığ ilinin Karakoçan ilçesidir. Kürtçe Dep, Ermenice Oxu, Türkçe Tepe olarak adlandırılmaktadır.

¹⁴ Ohi ağaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Erdem, 2025, s. 180-199).

¹⁵ Zeynel Ağa'nın diğer çocukları isimleri ise şöyledir; Mahmut Ağa, Mehmet Ağa, Gülsüm ve Havva. Bkz. (Yiğitbaş, 1950, s. 362).

¹⁶ Osman Aydın ile Almanya'dan telefonla görüşme 24.09.2024.

Görsel 2: Mazgirt ve Ohi'yi Gösteren Harita¹⁷

Ohi ağalarına dair diğer bir anlatıya ise Feyzullah Demirtaş'ın eserinde rastlamaktayız. Demirtaş, Palu Beylerinin torunlarından olup, eserinde aile tanıklıklarına da yer vererek Palu, Eğil ve Çermik beyliklerini ele almaktadır. Demirtaş, Palu Beylerinin hakimiyet sınırlarının Bulanık bölgesi dahil bugünkü Bingöl sınırlarına ulaştığını belirtmiş ve bu bölgede hiçbir müstakil bir birim oluşamayacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla bölgede Palu Beylerinin mutlak bir hakimiyetinin var olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu anlatı bölgedeki feodaliteyi de özetlemektedir. Demirtaş, Palu beyleri ile Ohi ağaları arasındaki mülkiyet ve idari ilişkilerinin vekil harçlıktan kaynaklandığını belirtmekte ve Ohi ağalarının Kolo Ağa'nın¹⁸ soyundan geldiğini ifade etmektedir (Demirtaş, 2005, s. 70). Buradan aslında Ohi ağalarının Palu beylerinin topraklarını tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Demirtaş Ohi ağalarından bahsederken Palu beyinin Ohi ağalarından vergiyi tahsil etmek için Ohi'ye gittiğini ve Ohi'de Zeynel Ağa'nın evinde kaldığından bahsetmektedir (Demirtaş, 2005, s. 70).

Özetle Ohi ağaları Kürt beylerine bağlı olarak büyük arazileri tasarruf etmişler ve 19. yüzyıl ortalarından sonra ise müstakil bir hale gelerek mülkiyet durumunu devam ettirmişlerdir. 19. yüzyıl sonunda Zeynel Ağa'nın torunu olan Necip Ağa'nın birçok köye sahip olduğu göz önünde bulundurulursa feodal özellikler hakimiyetini korumuş ve mülkiyet ilişkilerinde büyük toprak sahipliği süreklilik göstermişti. Bu bağlamda Ohi ağalarının Şadilli aşiretine mensup olmalarına ek olarak aynı zamanda büyük toprak sahibi olmaları bölgedeki diğer aşiretlerin hedefi olmalarını sağlamıştı. Dolayısıyla da İzoli aşiretinin Ohi'ye taarruzda bulunmalarının bir sebebi de tarımsal ve hayvansal ürünlerin gasp edilmesi idi. Gasp olayları ise genellikle yaz aylarında gerçekleşmekteydi. Gaspların yaz ayında artmasının temel nedenleri ise Peri Suyu ve Fırat Nehri kolay geçilebiliyor olmasından ve aynı zamanda meralara hayvanların otlatmaya çıkarılmasından kaynaklanmaktaydı. Aynı zamanda yaz mevsiminde hasat dönemi gelmekte ve arazilerde bolluk yaşanmaktaydı (Yıldırım, 2023, s. 200). İzoli aşireti de bu koşulları değerlendirerek Ohi'yi gasp edeceklerdi.

İzoli Aşireti'nin Ohi'li Toprak Ağalarına Taarruzu

Mazgirt civarında bulunan İzoli aşiretinin Palu bölgesiyle ilk teması 1844 yılında gerçekleşmişti. Arşiv belgesinde yer alan ifadelerle göre "İzoli aşireti ekradı" ile Palu ümerası

¹⁷ Google Map kullanılarak hazırlanmıştır.

¹⁸ Aile üyelerine Kolo Ağa sorulduğunda ise Kolo Ağa'nın Zeynel Ağa olduğu öğrenildi.

arasındaki çatışmalarda taraflar birbirlerinin köylerini basıp eşyalarını talan etmişlerdi. Arapkir kaymakamı İsmail'in ifadesine göre Osmanlı merkezi idaresi bu çatışmayı önlemek ve tedbiri arttırmak amacıyla bahsedilen bölgeye iki tabur asker ve iki adet top sevk etmişti (BOA. A. MKT.) 16 /82, 08 N 1260).

20. yüzyılın başına gelindiğinde ise iki bölge arasındaki çatışmalar daha da yoğunlaşmıştı. Çünkü 19. yüzyıl ortasından sonra bölgede beyliklerin tasfiyesiyle topraklar parçalanmış ve birçok aşiret bu parçalanmış toprakların yeni sahipleri olmuşlardı. Ohi ağaları da bölgedeki toprak sahipliğinin bir parçasıydı. İzoli aşiretinin bu seferki hedefi ise Palu kazasının Ohi nahiyesiydi. Ohi nahiyesi ağaları ile İzoli aşireti arasındaki mücadeleler bölgede uzun yıllar sürecekti. Ohi nahiyesi ağaları ise Şadilli aşiretine mensuptu. 1901 yılında İzoli aşiretinin Ohi nahiyesine taarruzda bulunmasıyla birlikte bu durumun bölge aşiretlerine de sirayet ettiği bildirilmekte ve iki bin kişilik bir topluluğun Ohi'nin Pavizan karyesine hücum ettiği ifade edilmekteydi (BOA. Y. A.HUS. 419/18, 06 Ca 1319). Bölgede "Ohi vukuatı" olarak adlandırılan bu olay Diyarbekir ve Erzurum valilikleri tarafından da takip edilirdi. Mamurat-ül Aziz vilayetinden alınan bir şifreli telgrafta Ohi vukuatı olarak adlandırılan bu olayın valilikler tarafından bilindiği ve valilerin bu olay hakkında uygunsuz sözler ifade ettikleri belirtildi. Belgede valinin "İstedikleri kadar jurnallerde yazsınlar, aleyhinde yazsınlar, idare-i maslahat edebiliyorum" gibi bir ifade kullandığı aktarılmış ama hangi valinin bu ifadeyi kurduğu vurgulanmamıştı (BOA. Y. PRK.UM. 56/37, 15 C 1319). Diyarbekir valisi Mehmet Halit de merkeze gönderdiği vukuat raporunda İzoli aşiretinin Ohi nahiyesine taarruz ettiğini ifade etti. Vali, bu olay sonucunda Dersim aşiretlerinin Ohi nahiyesini yağmaladıklarını ve Pavizan karyesinde ise iki kişiyi öldürdüklerini, beş kişiyi ise yaraladıklarını aktardı. Aynı zamanda tedbir alınması amacıyla Harput'ta ve Dersim'in Kızılkilise'sinden iki ordunun bölgede bulunmasını lazım gördüğünü vurguladı (BOA.HR.SYS. 83/37, 28 R 1319). Bu saldırılardan ve çatışmadan köylüler de etkilendi. Ohili köylüler İzoli aşiretinin saldırılarından şikâyet ediyor ve hükümetten bir yardım beklediler. Artan saldırılar sonucunda 1901 yılında Mezreli¹⁹ Mehmet, Coburlu²⁰ Ahmed ve İskanlı Ahor Sadrazama dilekçe yazdılar:

"Dersim ekradı nahiyemize tasallut ve ittifak iden İzoli aşiretinin istilasında bulunan karyelerimiz yakıldı yıkıldı malımız talan ve yağma oldu her dürlü levazımdan mücerred kılan hayatımızda mevtın esbab müddehişisine maruzdur bunlar derdest ve icra'at gördüklerinden bu günde dört karyenin bin beş yüzü mütecaviz davarlarını aşiret-i merkum rüesâsı tarafından gasb ve tecavüzat idildi kan içmekten doymayan mütecavizleri daire-i îtisafasından ider ise sığındığımız ? altında cevap vereceğinden sıbyan ve nisvanımız ile karyelerde talan ve perişantımızdan çare-ıflah ve iskanımız İzoli aşiretinden aman Allah aşkına tahallimiz mütezerruadır ferman"²¹

Birkaç sene sonra bu çatışmaya Kiğı aşiretleri de dahil olmuştu. 1907 yılında Vali Mehmet Halid, yine Mamurat-ül Aziz vilayetinden alınan şifreli telgrafta Palu'nun Ohi, Mazgirt'in İzoli ve Kiğı'nın Okçıyan ve Çigan aşiretleri arasındaki çatışmadan bahsetti. Vali, bu üç aşiret arasındaki çatışmanın birbirlerinden gasp ettikleri hayvanlar yüzünden ortaya çıktığını belirtti. Bu üç aşiret arasındaki müzakereyi ise Dersim Tahrirat Müdürü Vasıf Bey ve bir zaptiye memuru sağlayacaktı. Valinin ifadesine göre Vasıf Bey ve zaptiye memuru, üç aşiret reisi ile buluşarak sulh sağlama

¹⁹ Şu an ki Karakoçan'ın Ağamezrası köyü.

²⁰ Karakoçan Gündeğdi köyü.

²¹ Belgede aynı zamanda Mamurat-ül Aziz vilayeti valisi, Ohi'de İzoli aşiretinden Seyid İsmail adlı bir kişinin de öldürüldüğü ifade etmekte ve aşiret üyelerinin bu sebepten dolayı da saldırı gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. (BOA. DH.TMIK.M. 111/30, 20 C 1319).

yönünde adımlar attı. Vali, İzoli aşiretinin Şenci ahalisinden ve Okçıyan-Çıgan aşiretlerinden 1905 yılından beri gasp ettikleri iki yüz otuz koyun, elli beş hayvan ve biraz da eşya aldıklarını bildirdi.

İzoli aşireti aynı zamanda Ohi'li Hacı Ahmet Ağa'nın kırk iki koyununu gasp ettiler. Bu durum üzerine vali, Ahmet Ağa'nın kardeşi olan Ohi'li Mustafa Ağa'nın Okçıyan ve Çıgan aşiretleriyle hemfikir olduğunu ifade etti ve İzoli aşiretinin gasp ettiği toplam üç yüz iki koyun ve altmış iki hayvanatın geri verilmesi gerekliliğini aktardı. Dersim Tahrirat Müdürü Vasıf Bey'in müzakereleri sonuç verdi ve gasp edilen hayvanlar sahiplerine geri verildi (BOA. DH.TMIK.M. 240/21, 26 Z 1324). Ohi'ye ve çevresine taarruz eden tek aşiret İzoli değildi. Kureyşan aşireti de aynı zamanda hem Ohi'ye hem de çevresine saldırılar düzenlemekteydi. Hatta Ohi'li Mustafa Ağa ile Kureyşan aşireti arasında bir kan davası yaşandı: "Palunun Ohi Nahiyesi ağavatından (ağalarından) Mustafa Ağa Dersimin Kureyşanlı aşireti meyanlarında bir katl meselesinden dolayı Dersim aşiretinden bini mütecaviz eşhası birleşerek keyfiyeti Çan nahiyesine merbut Çakan, Oçmat/Uçmat karyelerini taht-ı muhabereye alarak bir erkek bir kadını katl ve hayvanatı gasb ettikleri."²² Mustafa Ağa ile Kureyşanlılar arasında cinayet meselesinden dolayı bir husumet durumu meydana geldi. Bu kan davasının nasıl başladığı ve nasıl sonuçlandığına dair detaylı bir bilgi bulunmasa da tarafların zaman içinde birbirlerine saldırdıkları anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda aşiretler arasında rekabet haline yol açmakta ve namus meselesine dönüşmekteydi (Özbozdağı, 2018, s. 979-1012). Kureyşan aşiretinin lideri ise eski meclis-i idare azalarından Ali Çavuş idi. Ali Çavuş Ohi'nin de bulunduğu mevkilere saldırılar düzenlerdi. Örneğin 500 kadar silahlı adamıyla birlikte Kiğı hududuna taarruz etti. Ali Çavuş'un önderliğinde birçok silahlı adam Kiğı'nın Seter karyesine hücum etti ve köyde bulunan Kubatlı Hüseyin Ağa'nın marabası Hüseyin'i öldürdüler. Bununla birlikte Lal Maho'nun oğlu Yusuf'u yaraladıktan sonra ölümüne neden oldular ve köylü kadınların ırzlarına geçtiler. Köydeki tarımsal ürünler çalındı ve hayvanlar gasp edildi (BOA. DH.TMIK.M. 81/34, 25 L 1317).

Bölgede aşiretler arasındaki mücadelenin arkasındaki temel itkilerden bir tanesi de görüldüğü gibi iktisadidir. İzoli aşiretinin meskûn bulunduğu Mazgirt ve civarı genel olarak dağlık olmasından ve tarıma elverişli olmamasından dolayı aşiret mensupları geçimlik durumlarını bu tür gasplar sonucu sürdürüyorlardı. Ohi'nin de Mazgirt'e olan yakınlığı ve aynı zamanda Ohi ağalarının da büyük toprak sahibi olmaları göz önüne alınınca İzoli aşiretinin Ohi ve civarına taarruzda bulunmaları kaçınılmazdı. Çünkü İç Dersim'de tarımsal artık oluşmamaktaydı. Bu bölgede genel olarak aşiretler tarımsal artığın bulunmamasından dolayı geçimlik ekonomilerini siyasi zor üzerinden sağlamaktaydılar. Dolayısıyla İzoli gibi aşiretler de civar yerlerdeki - Çarsancak'daki bey topraklarına veya Ohi'deki ağa topraklarına- arazilere taarruzda bulunmaktaydılar (Yıldırım, 2023, s. 196-197).

Sonuç

Bu çalışma Dersim'deki aşiretlerin ve aşiret eşkıyalığının iki farklı formunu incelendi. Aşiretler, Hobsbawm'ın kullanmış olduğu "Toplumsal Eşkıyalık" ve "Mafya" gibi kavramlardan faydalanan analiz edildi ve aynı kökenden gelen toplumsal formların hangi süreçler içerisinde dönüşüme uğradığı ifade edildi. Örneğin mafya olarak nitelendirdiğimiz eşkıya tipi Çarsancak'taki İshak Paşazade İsmail ve Şerif Bey ve Çarsancak müteneffizanından Osman Bey'in kendi mülklerini korumak veya mülklerini, servetlerini genişletmek için kullandıkları bir eşkıya tipiydi. Köylü ile bağlantılı olan aşiretler daha bağımsız olarak hareket ederken mafya ile ilişkilendirilmiş olan aşiretler daha çok toprak sahibine bağımlı kalmışlardır. Köylü ile ilişkileri olan aşiretlerin toprak sahiplerine bilinçli olarak saldırılması da İzoli aşireti ve Ohi ağaları

²² Erzurum Valisi Nazım'ın ifadesidir. BOA.DH. ŞFR. 285/55, 20 S 1320).

üzerinden örneklendirilmiştir. Buradan İzoli aşiretinin doğrudan köylü eşkıyası olduğunu iddia edilmemektedir. Aşiret eşkıyalığı içinde görünmeyen bir köylü eşkıyalığının olabileceğini, kriminalize olmuş köylünün aşiret içine sığınabileceği, saklanabileceği ifade edilmektedir.

Mülkiyet biçimleri açısından İzoli aşireti ve Ohi ağaları görüldüğü gibi bölgede iki farklı aşiret tipini temsil etmektedirler. Ohi ağaları da Şadilli aşiretine mensup olmalarına rağmen büyük toprak sahipleridir. Fakat İzoli aşireti İç Dersim’de varlığını sürdürmekte ve geçimlerini toprak yoluyla değil gasp yolu ile sürdürmektedir. Bu bağlamda bölgede iki farklı aşiret arasında mülkiyet üzerinden iki farklı iktisadi dinamik ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İzoli aşiretleri gibi aşiretlerin büyük toprak sahiplerinin köylerine, arazilerine, çiftliklerine taarruzda bulunmaları aşiretlerin sadece Ermeni köylerine veya yoksul köylülere saldırmadıklarını göstermektedir. Kriminalize olmuş köylülüğü içinde barındıran bu aşiretler büyük toprak sahiplerini de hedef almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi köy ahalisinin kriminalize olması aslında ahalinin içinde bulunduğu ekonomik ve politik koşulların bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Geçimliğini sağlayamayan veya sağlamayan -ki bu yukarıda vurgulandığı gibi bilinçli bir tercih de olabilir- ahali, ihtiyaçlarını talan ve gasp üzerinden gidermektedir. Aslında bu durum da merkezi otorite tarafından “şekavet”, “şaki”, “eşkıya” olarak nitelendirilmektedir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Arzuhal Jurnal (Y. PRK.AZJ.) 16/4.

Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.) 22/76.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) 216/16173.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 13/1.

Dahiliye Şifre (DH. ŞFR.) 285/55.

Hariciye Siyasi (HR.SYS.) 83/37.

Haritalar (HRT.h.) 2532

Hususi Maruzat (Y. A.HUS.) 419/18.

Mektubi Kalemi Evrakı (A. MKT.) 16 /82.

Muamelat (DH.TMIK.M.) 111/30.

Muamelat (DH.TMIK.M.) 233/62.

Muamelat (DH.TMIK.M.) 240/21.

Muamelat (DH.TMIK.M.) 81/34.

Muamelat (DH.TMIK.M.) 84/36.

Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.) 70/166.

Sadaret (Y.PRK. A.) 1/45.

Siyasi Kısım (DH.SYS.) 67/1-3.

Şura-yı Devlet (ŞD.) 2874/17,

Şura-yı Devlet (ŞD.) 2880/38.

Umumi (Y. PRK.UM.) 56/37.

2. Kitap ve Makaleler

- Antranik. (2022). *Dersim seyahatnamesi*. Aras Yayıncılık.
- Aydın, S., ve Çiftçi, E. (2021). *İmparatorluğun son aşiret sayımı fihristü'l aşâir: Yorumlar ve çeviriyazımı*. İletişim Yayınları.
- Aymard, M. (1982). From feudalism to capitalism in Italy: The case that doesn't fit. *Review (Fernand Braudel Center)*, 6(2), 131–208.
- Bandiera, O. (2003). Land reform, the market for protection, and the origins of the Sicilian mafia: Theory and evidence. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 19(1), 218–244.
- Barkey, K. (2011). *Eşkiyalar ve devlet: Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi* (Z. Altok, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ciğerli, S., ve Le Saout, D. (2022). *Fransız diplomatik arşivlerinde Kürtler: Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkışı (1874-1945)* (H. Bucak, Çev.). Avesta Yayınları.
- Çaylı, B. (2018). Peasants, bandits, and state intervention: The consolidation of authority in the Ottoman Balkans and southern Italy. *Journal of Agrarian Change*, 18(2), 425–443.
- Çiftçi, E. (2023). Üç tarz-ı eşkiyalık: II. Abdülhamid döneminde Van vilayeti ve çevresinde sıradan, aşiretsel ve politik eşkiyalık. Y. Çakmak ve A. Özcan (Ed.), *Şekâvet, hıyânet, isyan: Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e eşkiyalık içinde* (ss. 229–230). İletişim Yayınları.
- Demirtaş, F. (2005). *Mirdasi hükümdarları: Palu ve Eğil hükümetleri ve Çermik Beyliği*. Sena Ofset.
- Erdem, H. (2025). *Yukarı Dicle-Fırat havzasında kırsaldan kente üretim ilişkileri (1839-1922)* [Doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Gündoğan, N. (2022). *The Kurdish nobility in the Ottoman Empire: Loyalty, autonomy and privilege*. Edinburgh University Press.
- Hobsbawm, E. (2016). *İlkel asiler: 19. ve 20. yüzyıllarda toplumsal hareketin arkaik biçimleri üzerine incelemeler* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
- İzol, S. (2022). Tarihsel süreçte Hizol aşireti. T. Şur ve Y. Çakmak (Ed.), *Aktör, müttefik, şaki: Kürt aşiretleri içinde*. İletişim Yayınları.
- Klein, J. (2020). *Hamidiye alayları: İmparatorluğun sınır boyları ve Kürt aşiretleri* (R. Akman, Çev.). İletişim Yayınları.
- Özbozdağı, Ö. (2018). Osmanlı hükümetinin Kosova Arnavutları arasındaki kan davalarına çözüm bulma çabaları 1908-1912. *Belleten*, 82(295), 979–1012.
- Petrusewicz, M. (1987). Wage-earners but not proletarians: Wage labor and social relations in the nineteenth-century Calabrian latifondo. *Review (Fernand Braudel Center)*, 10(3), 471–503.
- Russo, J. P. (1999). The Sicilian latifundia. *Italian Americana*, 17(1), 40–57.
- Üner, M. E. (2009). *Aşiret, eşkiya ve devlet*. Yalın Yayıncılık.
- Watts, M. J. (2016). The Mafia of a Sicilian Village, 1860–1960; A Study of Violent Peasant Entrepreneur, by Anton Blok [Kitap incelemesi]. *The Journal of Peasant Studies*, 43(1), 70–73.
- Yetkin, S. (1997). *Ege'de eşkiyalar*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Yıldırım, M. (2013). Dersim'in Cumhuriyet öncesindeki sosyo-ekonomik yapısı üzerine bir inceleme. Ş. G. Tuna ve G. Orhan (Ed.), *Dört dağa sığmayan kent: Dersim üzerine ekonomi politik yazılar* içinde (ss. 64–68). Patika Kitap.
- Yıldırım, M. (2023). Tanzimat'tan Tunceli Kanunu'na kadar Dersim'de eşkiyalık sorunu. Y. Çakmak ve A. Özcan (Ed.), *Şekâvet, hıyânet, isyan: Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e eşkiyalık* içinde. İletişim Yayınları.
- Yılmazçelik, İ. (1999). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Dersim sancağı. Çağ Ofset Matbaacılık.
- Yiğitbaş, M. S. (1950). *Kığı*. Cemal Azmi Matbaası.
3. İnternet Kaynakları

Tatoyan, R. (t.y.). *Yerzinga/Erzincan: Meslekler ve ticaret*. Houshamadyan. <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/erzurumvilayeti/erzincanyerzingakazasi/ekonomi/zanaatlar.html> (Erişim tarihi: 12.01.2025).